

MONUMENTS COMMEMORATIUS CATALANS I MEMÒRIA COL·LECTIVA FORA DE BARCELONA ENTRE EL 1880 I EL 1918

Albert Balcells

Aquells gairebé quaranta anys foren, sense dubte, l'edat d'or de la estatuària commemorativa a Catalunya. El període va des de la Febre d'Or i el decenni que acaba amb l'Exposició Universal del 1888 fins a la constitució de la Mancomunitat de Catalunya i la Primera Guerra Mundial. Fou al començament dels anys vuitanta del segle XIX quan s'inicià a Catalunya l'afany commemoratiu, que servia també per a dotar l'espai urbà d'una personalitat a partir de monuments, que ja no eren majoritàriament de tema religiós, mitològic, al·legòric, moral o anecdòtic i costumista, sinó que estaven dedicats a la memòria d'un personatge o d'un esdeveniment, és a dir, que estaven pensats per a generar i perpetuar la memòria col·lectiva.

Abans del 1880 són molt pocs els monuments commemoratius pròpiament dits. Combinava el motiu mitològic amb el commemoratiu la font d'Hèrcules, del 1801, en honor dels reis Carles IV de Borbó i Maria Lluïsa, avui al passeig de Sant Joan, i inicialment al passeig de l'Esplanada, davant la Ciutadella. A la nova façana neoclàssica de l'Ajuntament de Barcelona, les estàtues a Jaume I i a Fivaller, obres de Josep Bover del 1841, han arribat també als nostres dies, així com la font i la columna de ferro colat de la plaça del Duc de Medinaceli, erigida el 1851, obra de l'arquitecte Francesc Daniel Molina i de l'escultor Damià Campeny, un monument dedicat a Galceran Marquet, vicealmirall de la flota catalana que lluità contra Gènova el 1331. Força anterior a aquest monument és un altre també impressionant i també de Damià Campeny, la font del Rei Neptú a Igualada, erigida el 1832 per a commemorar la portada d'aigües de l'Esplet. Per a perpetuar el record d'un esdeveniment similar, la portada d'aigües de Montcada a Barcelona, s'erigí a la plaça Palau de Barcelona la font al Geni Català, el 1856, un monument de marbre de grans dimensions dedicat al capità general marquès de Camposagrado, que havia promogut la portada d'aigües després d'uns anys de sequera. De la mateixa època és el gran monument funerari a Jaume Balmes, traslladat al claustre de la catedral de Vic el 1865 i obra de Josep Bover, el

mateix autor del Jaume I i el Fivaller de la façana neoclàssica de l'Ajuntament de Barcelona.

Però, com ja s'ha dit, caldrà esperar als anys vuitanta perquè es desencadeni la febre dels monuments commemoratius, no gaire més tard que a la resta d'Europa.

El monument commemoratiu és la plasmació artística de la memòria col·lectiva nacional o local. Durant la penúltima i la darrera dècades del segle XIX el catalanisme polític no havia conquerit encara representació als municipis ni a les diputacions ni al Parlament, però la superioritat econòmica de Catalunya feia difícil de suportar en silenci la inferioritat política i la dependència total del centralisme en el marc del bipartidisme del règim, escassament representatiu en la pràctica malgrat la concessió del sufragi universal masculí el 1890. Un sentiment regionalista sense traducció política encara es veia reforçat per la Renaixença literària en la llengua materna, convertida en idioma modern de cultura. Però la burgesia que dominava les institucions polítiques locals no havia passat encara a donar suport al catalanisme polític i només seguia un cert regionalisme —«bien entendido»— dins dels rengles dels dos partits espanyols alternants de la Restauració: el conservador i el liberal. Malgrat tot, també volien respondre les autoritats locals a l'imaginari que s'estava gestant entre la població.

Els dirigents dels principals municipis catalans veien la necessitat d'alimentar la identitat local i regional amb monuments, que avui ens sorprenen per la seva envergadura en relació amb la població i la hisenda de què disposaven aleshores. El fenomen fou europeu. Sobta, no obstant això, que ciutats que no eren ni capitals de província, estimulades per l'exemple de Barcelona, però no per simple mimetisme, fossin capaces d'erigir monuments que encara avui són dels més importants —de vegades, els de més rellevància— del municipi. A partir de la primera victòria electoral de la Lliga Regionalista a Barcelona, el 1901, s'entra en un període diferent: el del nacionalisme català que ocupa cada vegada més llocs representatius a Catalunya.

Era l'època de la Restauració borbònica, del regnat d'Alfons XII, de la regència de Maria Cristina i dels primers anys del regnat d'Alfons XIII; en definitiva, l'època que va de l'Exposició Universal del 1888 a la Primera Guerra Mundial, passant per les primeres victòries electorals del catalanisme, a partir del 1901 a Barcelona i estenent-se, el 1907, a la major part de Catalunya amb Solidaritat Catalana i convencent, el 1911, gairebé tothom de constituir la Mancomunitat de Catalunya com a federació voluntària de les quatre províncies, el 1914. Però també fou un període de tres decennis i mig amb fractures socials i polítiques. Dues identitats col·lectives apareixen en competència, l'espanyola castellanitzada i la catalanista, i això es reflecteix en l'estatuària pública, que passa gradualment d'un regionalisme innocu, però on ja palpita un patriotisme català, a un sentiment obertament nacionalista i autonomista. Se succeeixen la Febre d'Or, seguida del daltabaix financer del 1882, les Bases de Manresa del 1892 —equivalent a un primer esbós de competències autonòmiques per a Catalunya, formulades per la Unió Catalanista—, crisi finisecular, Guerra de Cuba a partir del 1895 i de Filipines el 1896, bombes anarquistes del Liceu (1893) i de Canvis Nous (1896), desfeta colonial espanyola del 1898, vaga general del 1902 a Barcelona, Setmana Tràgica del 1909, i per últim la crisi política aguda de l'estiu del 1917. Vet aquí alguns dels esdeveniments que emmarquen un període de canvi polític i cultural alhora creatiu i convuls.

S'imposa en els dos darrers decennis del segle XIX el verisme anecdòtic i acadèmic. Preval la voluntat de fidelitat a la indumentària històrica. Grans pedestals dissenyats per arquitectes, a diferència d'ara, quan s'estila posar les figures a peu pla, com si fossin uns vianants als quals es pot donar la mà. Aleshores consagrar un personatge era enlairar-lo físicament, de vegades massa i tot amb dificultats per a poder veure'l bé. L'estètica, en un període culturalment de més de trenta anys com el que aquí s'inclou, anirà evolucionant gradualment vers un nou classicisme propi del noucentisme i del *mediterranisme*. Es descartarà, aleshores, la figura de cos sencer de l'homenatjat i fins i tot el bust. Un nu femení, encarnació de la pàtria, la fama o la llibertat, acompanyarà un simple medalló del personatge amb la dedicatòria corresponent.

És una època, la del tombant de segle, en què, com ha dit Francesc Fontbona, la producció escultòrica catalana, acompanyada de la valenciana, envaïa Madrid i la resta d'Espanya. Només cal recordar un exemple: en el monument a Alfons XII a l'estany del Retiro de Madrid, arran del concurs del 1902, a part del valencià Benlliure, autor de l'estàtua eqüestre del rei, dels vint escultors que hi col·laboraren amb les seves figures, onze eren catalans: Blay, Trilles, Vallmitjana, Estany, Parera, Atxé, Coll, Alsina, Arnau, Fuxà i Clarà.

Els indians tornats rics de les Amèriques, i en especial de Cuba, volgueren esdevenir famosos a les seves viles d'origen fent donacions que perpetuessin la seva memòria. Josep Xifré en donà el primer exemple amb l'hospital d'Arenys de Mar, acabat el 1848. Cinquanta anys més tard, a la mateixa població, imitaria el seu exemple un altre indià, Antoni Torrent i Carbonell, amb la fundació de l'asil d'Arenys. Encara, entrat el segle xx, les deixes dels indians seguiran sent importants: pensem en el grup escolar Pere Vila, a Barcelona, inaugurat el 1931 i construït gràcies a la deixa d'aquest català, mort a l'Argentina el 1916.

Bona part dels benefactors als quals s'aixeca un monument com a senyal de gratitud per alguna obra de beneficència o de millora urbana eren indians tornats rics a la pàtria —Francesc Gumà, Josep Tomàs i Ventura en el cas de Vilanova i la Geltrú—, o benefactors vinculats a la població per residència o propietat, com els barcelonins Roca i Pi, o Evarist Arnús en el cas de Badalona. Però també hi ha homenatges a fills de la vila amb un passat més llunyà i sense relació benefactora vers la població, com el monument al general Prim a Reus, i també hi ha alguns que fins i tot no tenen cap relació amb la ciutat que decideix honorar-los com a herois nacionals, tal és el cas de Tarragona amb el monument a l'almirall del rei Pere el Gran, el calabrès Roger de Llúria, vencedor de les flotes enemigues de la catalana, un monument que superava en fastuositat el que s'havia dedicat poc abans al mateix personatge al Saló de Sant Joan de Barcelona el 1885, obra de Josep Reynés. Els setges del 1808 i 1809 de Girona, les gestes numantines enfront dels francesos foren el tema del monument que pagà un patrici local a la nova plaça gironina de la Independència. Un exemple d'homenatge als emprenedors és el que dedicà Vilanova i la

Geltrú, el 1883 (primera pedra el 1881), als promotors del ferrocarril Valls-Vilanova-Barcelona, i especialment a Francesc Gumà i Ferran. Els autors en foren Joan Roig i Soler, escultor, i M. Colom, constructor. Gumà donà a la ciutat, a més, el primer parc públic que tingué. Gumà s'arruïnà en voler portar el seu ferrocarril fins a Madrid. Sembla que en ell es va inspirar Narcís Oller per al perfil del protagonista de la seva novel·la *La febre d'or*.

En total, vint-i-sis monuments commemoratius s'aixecaren fora de Barcelona, a altres ciutats catalanes, entre el 1880 i el 1918, encara que els darrers s'havien projectat anys abans i per això resten inclosos en aquesta relació que va del penúltim decenni del segle XIX a la primera dècada i mitja del segle XX. Es tracta d'una xifra comparativament important si tenim en compte que, entre les dues dates, els monuments commemoratius aixecats a Barcelona foren trenta-tres. Combinant la subscripció popular i la subvenció municipal, es van dotar ciutats que aleshores eren força més petites i econòmicament menys potents que ara d'uns monuments que en la major part dels casos aquí esmentats continuen essent els de més envergadura de la respectiva població. En una època en què la modernitat urbana no es mesurava, com ara, pels poliesportius, els estadis i les piscines municipals, aquests monuments eren el símbol de la categoria ciutadana que es volia assolir i embellien noves places porticades o passeigs acabats d'estrenar a l'eixample o al litoral de les poblacions, que es consideraven importants per la seva indústria i el seu comerç o per la seva categoria que tenien de capitals de província.

Una conclusió es pot avançar: tots menys un dels monuments erigits en aquell temps fora de Barcelona són de temàtica contemporània i, com a màxim de lluny en el temps, rememoren la guerra contra les tropes de Napoleó, que era vista com un fet molt més proper que ara, atès que no feia cent anys d'aquella conflagració o s'acabava de complir el seu centenari. Aquesta observació contradiu el tòpic de l'historicisme medievalitzant de la Renaixença i indica el predomini del propòsit de fer perdurable en el futur el record del present o d'un passat viscut i molt proper per a la majoria de ciutadans. S'exaltava l'empenta empresarial, el progrés econòmic i cultural, els ideals del moment, encara que es fes

sovint amb una estètica clàssica, aparentment intemporal, tot i que la pruija realista es manifesti en la roba de l'època que vesteixen els personatges representats de cos sencer o en bust.

Una altra característica: dels vint-i-sis monuments d'aquesta època, només vuit fan referència a la guerra. Fins i tot en el cas dels màrtirs del 1811 de Tarragona es va criticar en el seu moment la manca d'esperit bèl·lic de la representació. Aquesta és un altra conclusió interessant: els monuments mostren majoritàriament un patriotisme pacífic, tant se val si ho fan de grat o per força. Fins i tot en els casos de commemoració de fets d'armes s'observa que, llevat del record de l'imperialisme del segle XIX amb Roger de Llúria o del general Prim a la batalla de Tetuan, els altres són fets d'armes defensius i no ofensius o conqueridors. Quatre recorden les guerres carlines de manera poc triomfalista i dos d'aquests ho fan per lamentar aquells conflictes fratricides.

Abans del cicle iniciat en els anys vuitanta del segle XIX, pocs havien estat els monuments pròpiament commemoratius i aliens a la temàtica religiosa catòlica o mitològica grecoromana. Caldrà esperar als anys vuitanta del segle XIX per a l'erecció dels monuments commemoratius que pretenien configurar una memòria col·lectiva i, alhora, donar personalitat a nous barris i places. El conjunt més vistent va ser la galeria d'escultures de catalans il·lustres a l'aire lliure del Saló de Sant Joan, que era el pòrtic, juntament amb l'Arc de Triomf del recinte tancat de l'Exposició Universal de Barcelona del 1888: el futur parc de la Ciutadella. També de la mateixa època és el colossal monument a Colom a la Porta de la Pau, que durant molt de temps seria el símbol turístic de la ciutat.

Entre la Febre d'Or i la Primera Guerra Mundial, diverses ciutats i pobles catalans experimentaren un afany d'aixecar monuments commemoratius amb intensitat no inferior a la de Barcelona. Així ho testimonien els impressionants monuments a Roger de Llúria i als màrtirs del 1811 a Tarragona, al general Prim a Reus, els dedicats a Tomàs i Ventura i als promotors de ferrocarril a Vilanova i la Geltrú, el del Greco i el de Bartomeu Robert a Sitges, el de Milà i Fontanals a Vilafranca del Penedès, el de Sallarès i Pla a Sabadell, els dedicats a Roca i Pi i a Evarist Arnús a Badalona, el d'Antoni Torrent i Carbonell a Arenys de Mar, el d'Álvarez de

Castro i el dels herois del 1808 i 1809 a Girona i el de Narcís Monturiol a Figueres.

Tot un programa que va des dels herois històrics exaltats per la Renaixença fins als indians benefactors i filantròpics, passant pels fills il·lustres de la respectiva localitat en l'àmbit de les lletres, de la innovació tècnica, de la política o de la indústria i la banca. Emulació de Barcelona o voluntat autònoma de dignificació urbana? Pel cas, és indiferent. El fenomen assoleix una difusió que arriba a un radi extens i distant de Barcelona. La Catalunya central i occidental restà ressagada del fenomen. Igualada en tingué prou durant molt temps amb una obra emblemàtica que commemora l'arribada de l'aigua de l'Espelt a la ciutat: la font neoclàssica de Neptú, erigida el 1832, obra de Damià Campeny. Vic s'acontentaria durant molts anys després a mitjan segle xx amb la sola escultura que corona el fastuós sepulcre de Jaume Balmes, obra de Josep Bover del 1853 i col·locada al claustre de la catedral el 1865. Lleida tindria el seu primer monument commemoratiu el 1915 —el dedicat al batlle Fuster, obra de Miquel Blay— i Manresa, el 1919, erigiria el seu primer monument commemoratiu, dedicat a Anselm Clavé.

Pel que fa a les guerres carlistes, cal esmentar els dos erigits a Puigcerdà i els dos aixecats a Ripoll. Una guerra civil és de mal commemorar perquè recorda una divisió interna i no la unitat enfront d'un enemic extern, a menys que el vencedor estigui en condicions, després d'esclafar el vençut, d'imposar una memòria excloent com després del 1939. No fou el cas de la darrera guerra carlina, finalitzada el 1875 a Catalunya, atès que restà un corrent polític carlí organitzat i capaç d'adaptar-se al marc constitucional, malgrat constituir una extrema dreta enemiga d'aquest marc. Dues viles catalanes erigiren monuments a la defensa liberal enfront dels carlins: Ripoll i Puigcerdà. El 1879, quan només feia quatre anys que havia acabat la tercera guerra carlina a Catalunya, s'erigí un monument al veïnat de Llaés, prop de Ripoll, als cent setanta-cinc carrabiners liberals afusellats per ordre del cap carlí Savalls l'any 1874 en aquell lloc. Consisteix en una creu damunt un obelisc, rodejat d'una reixa. El 1880 s'aixecà a Puigcerdà una estàtua al brigadier Josep Cabrinetty, que havia salvat la vila del setge carlí del 1873 i havia mort tres mesos més tard en un emboscada del carlí

Savalls a Alpens (Lluçanès). No feia més que sis anys de la darrera carlinada quan Puigcerdà, que només tenia aleshores dos mil sis-cents habitants (avui vuit mil set-cents), fou capaç d'erigir per subscripció popular un monument al brigadier Cabrinetty. El monument, erigit a la plaça Major, fou encarregat a Rossend Nobas, el mateix autor que faria després l'estàtua de Rafael Casanova a Barcelona. El monument a Cabrinetty representa el militar d'uniforme, amb l'espasa desembeinada tocant a terra. Però no fou suficient això per a alimentar la memòria liberal que formava part de la identitat local, de manera que el 1883 s'aixecava un obelisc a la plaça de Santa Maria de Puigcerdà. Està dedicat als morts en defensa de la vila el novembre del 1837, l'abril del 1873 i entre l'agost i el setembre del 1874. El 1936, tot just començada la Guerra Civil, els anarquistes destruïren l'estàtua de Cabrinetty, en la qual no veien més que la glorificació d'un militar professional. L'agost del 2012, per subscripció popular, l'estàtua de Cabrinetty fou restablerta al mateix lloc on havia estat, malgrat que l'alcalde havia declarat dos anys abans que no es reposaria. Un cas curiós en els temps que corren, de memòria col·lectiva traduïda en monument, quelcom que sembla contradir el prejudici que ja no interessa ni la memòria col·lectiva ni els seus instruments.

El 1897 Ripoll aixecà per subscripció popular un monument, obra de l'escultor Ildefons Bonells i Reixach, dedicat als que havien mort en defensa de la vila el 27 de maig de 1839, durant la Primera Guerra Carlina, quan un centenar de defensors i uns cinc-cents habitants foren massacrats mentre era incendiada la població. L'escultura és una al·legoria de Ripoll, representat per una figura femenina amb túnica, coronada de llorer, amb la palma del martiri en una mà i l'escut de la vila en l'altra.

La relació següent segueix l'ordre cronològic i no el geogràfic després d'haver dibuixat l'anterior panoràmica.

- Als carrabiners liberals afusellats a Llaés (Ripoll) el 1874, monument erigit el 1879.
- Al brigadier Cabrinetty, el 1880, a Puigcerdà, obra de Rossend Nobas. Enderrocat l'agost del 1936 i restablert l'agost del 2012. Simbolitzava la fidelitat de la població al liberalisme enfront del

carlisme a la darrera carlinada, atès que aquest militar dirigí la defensa de Puigcerdà però morí després a Alpens. Un obelisc a la plaça de l'Església recorda que Puigcerdà resistí amb èxit els setges carlins del novembre del 1837, de l'abril del 1873 i de l'agost-setembre del 1874 i commemora els morts en la defensa.

- A Francesc Gumà i als impulsors del ferrocarril Valls-Vilanova-Barcelona, el 1881, per Josep Roig i Solé, a Vilanova i la Geltrú.
- A Josep Tomàs i Ventura, el 1883, d'autor desconegut, plaça de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. El monument honora aquest vilanoví enriquit a Cuba, un personatge que, quan va retornar a la seva pàtria, va donar i dotar la primera escola primària pública i gratuïta de la població.
- A l'arquebisbe Francesc Armanyà, el 1884, pòrtic de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer, obra de Manuel Fuxà, a Vilanova i la Geltrú. Es tracta de la biblioteca museu creada per Víctor Balaguer i Cirera, que la donà a la ciutat el 1884, any de la seva inauguració. El propòsit era iniciar un museu d'art català modern, inexistent aleshores i, a més, recollir algunes col·leccions exòtiques de quan Víctor Balaguer havia estat ministre d'ultramar.
- Al poeta Manuel de Cabanyes, el 1884, pòrtic de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer, per Josep Campeny i Santamaria. Dos vilanovins notables: un bisbe de la Il·lustració i un iniciador de la poesia romàntica encara que en castellà emmarquen l'entrada d'un temple de la cultura, erigit per un notable de projecció espanyola i catalana: Víctor Balaguer, poeta de la Renaixença, assagista i polític.
- A Roger de Llúria, el 1889, obra de Feliu Ferrer i Galzeran, aixecat a la Rambla Nova i al mirador del Mediterrani de Tarragona. Supera de molt en grandiositat el Roger de Llúria de l'actual passeig de Lluís Companys a Barcelona, erigit el 1885, que és obra de Josep Reynés.
- A Joan Prim, el 1891, de Lluís Puigjaner, el mateix autor del monument a Prim al parc de la Ciutadella de Barcelona el 1887, però en el cas barceloní en actitud pacífica, saludant els ciutadans i no en actitud bèl·lica i amb l'espasa a la mà, a punt de càrrega, com en el cas de Reus.

- A Evarist Arnús, el 1891, a Badalona, per Pere Carbonell. El banquer Arnús fundà un asil d'infants a la població.
- A la resistència de Girona el 1809, o a Álvarez de Castro, el 1894, l'autor és Antoni Parera (1893). Va ser pagat pel gironí Ferran Puig i Gibert, el nom del qual figura en una placa de bronze al pedestal. El cap militar apareix flanquejat per un representant del poble, encarnat per un trabucaire amb barretina.
- A Vicenç Roca i Pi, el 1894, per Torquat Tasso, a Badalona. Fou el creador d'un altre asil a la mateixa ciutat.
- Al jurista del segle XVII Joan Pere Fontanella, a Olot. Acabat el model per Miquel Blay el 1894, no es realitzà en bronze i no es col·locà fins al 1991, gairebé un segle després. Malgrat aquest ajornament, l'obra pertany al període aquí considerat. Tenim aquí un exemple de figura d'un il·lustre local, amb un paper històric a Catalunya el 1640, i un cas de monument que desbordà les possibilitats econòmiques locals fins al 1951 però que, quan es tingueren recursos aquest any, fou objecte de prohibició franquista.
- A Antoni Torrent i Carbonell, el 1897, per Josep Monserrat, a Arenys de Mar. Es tracta d'un altre indià creador d'un asil.
- El 1897 Ripoll aixecà el monument que recorda la resistència heroica dels seus habitants enfront dels carlistes, que destruïren la vila el 27 de maig de 1839, a la fase final de la Primera Guerra Carlista. L'escultura femenina representa Ripoll, amb l'escut de la població a un mà i la palma del martiri a l'altra
- Al Greco, el 1898, a Sitges, obra de Josep Reynés. Monument erigit per subscripció popular que Santiago Rusiñol havia promogut i que inaugurà amb una cerimònia de masses.
- Al doctor Bartomeu Robert, a Sitges, el 1907, per Josep Reynés. El monument al mateix personatge a Barcelona, obra de Josep Llimona, s'inaugurà el 1911, quatre anys més tard. Robert, d'origen familiar sitgetà, va ser el cap de la primera minoria política catalanista a les Corts del 1901 després d'haver estat alcalde de Barcelona i depurador de l'Administració municipal fins al tancament de caixes del 1899.

- Als herois del 1808 i 1809, a Girona, de Josep Ferré i Joan Olivé, 1909-1915. La columna del lleó i dues grans làpides de bronze amb relleus, dedicats a l'heroisme dels sometents, una, i als artillers, l'altra. Suma a l'homenatge als militars, en castellà, l'homenatge als civils, en català.
- A Manuel Milà i Fontanals, el 1912 (primera pedra el 1908), a Vilafranca del Penedès, obra d'Enric Monserdà i Eusebi Arnau. A Barcelona el bust de Milà i Fontanals, obra de Manuel Fuxà, va ser un dels primers dels erigits a literats i artistes catalans al parc de la Ciutadella entre el 1908 i el 1913 per iniciativa de Francesc Matheu, director del setmanari *La Il·lustració Catalana* i figura molt influent en el Consistori dels Jocs Florals. El monument de Vilafranca s'inicià amb motiu del centenari de Milà i Fontanals el 1908. Menéndez Pelayo, el 18 de maig de 1908, oferí a Barcelona una semblança de Milà (1818-1884). Es tracta d'un homenatge als iniciadors dels Jocs Florals en la persona d'un vilafranquí docte, que havia pronunciat el discurs del primer dels certàmens literaris barcelonins.
- Als herois de Tarragona del 1811, primera pedra el 1910, finalitzat per Julio Antonio el 1917. Feta la fosa el 1919, no es col·locà, però, fins al 1931 a la Rambla, per l'oposició de la dreta local. Encara es coneix el monument com «Els despullats». Va ser criticat també per la seva manca d'exaltació guerrera, a diferència del monument als setges de Girona.
- A Nicolau Font, el 1911, a Lloret de Mar, a la finca de Sant Pere del Bosc, erigida pels seus nebots i hereus. N'és l'autor Josep Salvany i Blanch. Nicolau Font fou un altre cas d'indià, fill de la localitat. Comprà un patrimoni monàstic del terme arran de la desamortització: Sant Pere del Bosc. Hi erigí la seva mansió, que, després de la seva mort, el 1908, es convertiria en asil per voluntat testamentària seva, i, alhora, obria el santuari al romiatge del poble.
- Al batlle Manuel Fuster, el 1915, a Lleida, al parc dels Camps Elisis, que volia ser símbol de modernitat urbana. Es dissenyà sota el seu mandat. Obra de Miquel Blay, és el monument commemoratiu més antic de la ciutat de Lleida, que trigaria força temps a tenir-ne d'altres.

- A Joan Sallarès i Pla, el 1917, a la plaça del Doctor Robert, a Sabadell, per Josep Clarà. Sallarès fou un industrial i financer important. Sabadell seguí tardanament l'exemple barceloní dels homenatges que la burgesia es tributava a ella mateixa per mitjà de monuments als seus representants més afortunats, com foren els de Barcelona dedicats a Antonio López, primer marquès de Comillas, erigit el 1884, a Joan Güell i Ferrer el 1888 i a l'alcalde de la Exposició Universal, Francesc de Paula Rius i Taulet el 1901.
- A Narcís Monturiol, a Figueres, el 1918, de Ricard Giralt (arquitecte) i Enric Casanovas (escultor), a la part baixa de la rambla de la població. Respon ja plenament a unes pautes noucentistes. S'havia decidit erigir el monument a Monturiol el 1890, però el concurs no se celebrà fins al 1916.
- A Josep Anselm Clavé (1919), a Manresa, obra de Josep Andreu i Casanovas. Clavé, el primer impulsor del cant coral popular a Catalunya, tenia des del 1888 a Barcelona un imponent monument, situat primer a la rambla de Catalunya-Consell de Cent i traslladat en els anys cinquanta al capdamunt del passeig de Sant Joan. També s'havia aixecat a Mataró, l'any 1911, un monument més senzill a Clavé que consistia en bust sobre pedestal.

Clavé és un personatge amb monument a moltes ciutats de la província de Barcelona, segurament per la difusió de les societats corals, que el consideraven l'origen del moviment, fent abstracció de la condició política republicana federal i socialment reformadora del personatge. Va ser l'autor de la versió catalana de «La marselesa» i no sols l'autor de «La maquinista», «Les flors de maig», «Els xiquets de Valls» i «La font del roure». El lema de Clavé, «Progrés, virtut i amor», ha fet pensar que era maçó. Se sap amb certesa que la seva filla ho fou.

Amb aquest darrer monument de Manresa, arriben a vint-i-sis els commemoratius fora de Barcelona durant els quatre decennis que van del 1880 al 1919.

Pot resultar estrany que Mataró no dediqués al creador del primer ferrocarril de Catalunya i d'Espanya, el 1848, Miquel Biada, un altre indià, cap monument durant l'època aquí considerada i que calgués esperar fins

al centenari d'aquest ferrocarril, el 1948, perquè se n'hi dedicés un. Però el fet és aquest.

A algunes capitals regionals espanyoles se'n poden trobar exemples com els anteriors, però difícilment a poblacions de les dimensions de les de Catalunya que s'acaben de recordar, perquè l'any 1900, de totes les poblacions catalanes que erigiren monuments commemoratius en el tombant de segle no superaven els 25.000 habitants més que Reus i Tarragona, sols Sabadell s'hi apropava, la resta es movien entre els 17.000 habitants de Girona i els 3.162 de Sitges, la més petita de les dotades de monuments commemoratius, però sotmesa a l'activisme cultural d'excepció de Santiago Rusiñol. Avui, Reus té més de 106.000 habitants, Tarragona en té més de 134.000, Girona arriba gairebé als 98.000, Sabadell en té prop de 208.000 i Sitges s'apropa als 29.000.

Vint-i-sis monuments commemoratius erigits durant aquell període de quaranta anys, fora de Barcelona, a la resta de Catalunya, a quinze poblacions, és una xifra força considerable en termes comparatius amb el cap i casal del Principat, on se n'aixecaren trenta-tres durant el mateix període, si bé el de Colom hauria de comptar per vuit o deu. Barcelona tenia l'any 1900 una població de 544.000 habitants, xifra que equivalia a vint vegades la segona ciutat de Catalunya en població, que era Reus. Per tant, en aquest marc de proporcions, la xifra de vint-i-sis monuments commemoratius al conjunt de les quinze ciutats esmentades, i més encara amb l'envergadura de molts d'ells, resulta més que notable.

En aquella època del tombant dels segles XIX i XX, la subscripció popular sovint fou insuficient, la deixa o el donatiu d'un patrici o dels seus descendents foren sovint importants, però el concurs de l'Estat fou del tot excepcional. Foren els recursos municipals locals els que permeteren aixecar aquells monuments.

En conclusió, la importància de la difusió dels monuments commemoratius a la Catalunya de final del segle XIX i començament del segle XX ens ofereix un imaginari col·lectiu plasmat a ciutats amb vida pròpia, independents de Barcelona. Avui, aquesta estatuària forma part del patrimoni cultural i social amb el mateix títol que una església

romànica, un palau gòtic o un edifici modernista i és inseparable del paisatge urbà, ja que en trenca la monotonia.

Aquest és només un petit tast del profit que es podrà treure de la base de dades confeccionada a l'Oficina d'Assessorament Històric i Patrimoni de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Els ajuntaments sovint han considerat molts monuments commemoratius com a mobiliari urbà, i si els cataloguen, els tipifiquen sovint com a «elements urbans», simplement. Generalment, els catàlegs de patrimoni només dediquen atenció als edificis i a les restes arqueològiques, però no a l'estatuària pública, i, dins d'aquesta, es troben els monuments commemoratius. Cal considerar que un interès semblant té un modest monòlit d'autor anònim i aixecat a una barriada suburbana per a recordar amb agraïment el propietari d'una font que cedí el seu ús als habitants de les barraques aixecades en aquell temps allí a prop, com l'espectacular conjunt escultòric dedicat a un personatge o esdeveniment històric i encarregat a artistes famosos. I això no per prurit democràtic sinó perquè cal tenir present el pes de la memòria local en la identitat col·lectiva.

Bibliografia:

MIQUEL BORRELL I SABATER. *Les terres gironines. Escultura a la via pública*. Diputació de Girona, 2006.

ISABEL COLL I MIRABET. «El Penedès, com exemple de solucions de l'escultura monumental catalana al final del segle XIX i començament del segle XX». *Miscel·lània Penedesenca*, 1988.

JOAN GISPERT i altres. *Escultures, làpides i fonts*. Arola, Tarragona 2002.

JUDITH SUBIRACHS. *L'escultura del segle XIX a Catalunya: del romanticisme al realisme*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.